

علم أصول الفقه

١٥

٩١-٣-١ مبادئ مختص تصديقي

دراسات الأستاذ:
مهدي الهادي الطهراني

ظهور ناشی از ارتکاز عقلا یا متشرعه

- در تمسک به ظهور ناشی از ارتکاز عقلا یا متشرعه به **چند** نکته‌ی زیر نیز باید توجه نمود:

ظهور ناشی از ارتکاز عقلا یا متشرعه

- اولاً: رفتار یا گفتاری به لحاظ عقلایی بر شأن بیان دین حمل می‌شود که قابلیت حمل بر چنین معنایی را داشته باشد و یا به تعبیر دیگر حمل بر حکم شرعی یا امر دینی را تحمل نماید.
- بنابراین اگر رفتار و گفتاری دارای جهات مختلف است - که معمولاً در مورد رفتارها به خصوص اینطور است - فقط از آن جهت بر حکم الهی حمل می‌شود که قابلیت چنین حملی را دارا است.
- این مطلب را در مثال‌های زیر بیشتر واضح می‌کنیم.

ظهور ناشی از ارتکاز عقلا یا متشرعه

- - اگر معصوم علیه السلام از یک حادثه‌ی جزئی تکوینی در گذشته، حال یا آینده خبر دهد - مثلاً بفرماید: فردا باران می‌آید - عقلا توقع بیان امر شرعی را ندارند و این امور را مؤثر در زندگی خود نمی‌دانند.

ظهور ناشی از ارتکاز عقلا یا متشرعه

- بله این امور با یک عنوان ثانوی صاحب نقش می‌شوند. آن عنوان ثانوی، همان طور که قبلاً گفتیم، اعتقاد به صحت گفتار معصوم است از آن جهت که معصوم است والا مضمون کلام امری مؤثر در سعادت و شقاوت نیست. در اینجا توقع بیان امر شرعی وجود ندارد.

ظهور ناشی از ارتکاز عقلا یا متشرعه

- - وقتی معصوم به شیوه‌ای خاص غذا می‌خورد یا لباس می‌پوشد، مانند هر انسان عادی، نیاز طبیعی و بشری خویش را تأمین می‌سازد.
- اما این فعل می‌تواند از جهاتی، بیانگر یک حکم شرعی و الهی باشد.
- مثل این که در خوردن، حجم غذا باید به اندازه‌ای باشد که سلامت جسم و روان را به خطر نیندازد یا کیفیت خوردن به گونه‌ای متعارف صورت گیرد تا عاملی برای ایجاد طبقات در جامعه نگردد یا در پوشش، لباس باید به گونه‌ای باشد که باعث شهرت نگردد و

ظهور ناشی از ارتکاز عقلا یا متشرعه

- در مثل این موارد نوع لباس، نوع غذا و کیفیت خاص و حجم خاص موضوعیت ندارد، آنچه مورد نظر است این است که فعل معصوم و رفتار وی در امور عادی و بشری با مردم زمانشان هماهنگ و همسان بود به گونه‌ای که افراد غریبه بین آنها و دیگر مردم امتیاز خاصی نمی‌دیدند.
- این نوع رفتار و منش از این جهت قابلیت تبعیت را دارد.

ظهور ناشی از ارتکاز عقلا یا متشرعه

- ثانیاً استفاده از ظهور، منوط به عدم علم ما نسبت به قرآینی است که ممکن است برای مخاطبان اولیه‌ی این گفتار و رفتار موجود بوده است.
- در صورت علم یا احتمال قوی عقلایی به وجود چنین قرآینی، نمی‌توان به دلیل تمسک نمود.

ظهور ناشی از ارتکاز عقلا یا متشرعه

- به عبارت دیگر در اینجا این سؤال مطرح است که آیا این ظهور برای همه محقق است یا فقط برای مخاطبان حضرت صلی الله علیه و آله و ائمه علیهم السلام وجود داشته است؟

ظهور ناشی از ارتکاز عقلا یا متشرعه

- یقیناً اگر رفتار و گفتاری که برای ما مشکوک است، از اول برای مسلمانان صدر اسلام و زمان حضور معصوم نیز چنین بوده است، آن رفتار و گفتار بر شأن نبوت یا امامت به معنای علم الهی حمل می‌شود.

ظهور ناشی از ارتکاز عقلا یا متشرعه

- اما اگر ما به یک احتمال قوی و عقلایی، وجود قرینه‌ای را در آن زمان حدس بزنیم که امروز برای ما مخفی مانده باشد، دیگر نمی‌توانیم به قاعده‌ی فوق تمسک کنیم و سخن را بر شأن مذکور حمل نماییم.

ظهور ناشی از ارتکاز عقلا یا متشرعه

- به طور مثال ما با دست غذا خوردن پیامبر صلی الله علیه و آله را بدون هیچ قرینه و علامتی دال بر عادی بودن این رفتار مشاهده می‌کنیم.
- آیا می‌توانیم بگوییم این رفتار منشأیی الهی دارد و با دست غذا خوردن لااقل مستحب است؟ ممکن است مردم آن زمان می‌دانستند که با دست غذا خوردن امری عادی و متعارف است و هیچ خصوصیتی در آن نیست و ما اینک با فاصله‌ی زمانی و تغییر عادات و فضاها آن را امری غیر متعارف می‌شماریم و گمان می‌کنیم جهتی الهی پشت سر آن وجود دارد.

ظهور ناشی از ارتکاز عقلا یا متشرعه

- اگر احتمال **عقلایی** دهیم که با دست غذا خوردن امری متعارف بین مردم بوده به گونه‌ای که اگر عادت‌ی غیر این وجود داشت، مردم به آن عمل می‌کردند، دیگر نمی‌توانیم به استناد توقع مردم از نبی، این امر را الهی تلقی کنیم. در آن زمان همه می‌دانستند که این امر عادی است و هیچ ضرورتی به تصریح آن نبوده است، پس آن رفتار، یک رفتار الهی محسوب نمی‌شد.

ظهور ناشی از ارتکاز عقلا یا متشرعه

- بنابراین سخن و رفتار معصوم علیه السلام در درجه‌ی اول برای مخاطبان وی ظهور داشت. آنان می‌توانستند کلام و رفتاری را که بدون قرینه صادر می‌شد، بر شأن نبوت یا امامت به معنای علم الهی حمل کنند.
- اما کسانی که قرن‌ها بعد آمدند و با گذشت سالیان و تغییر فضاها و عادات از قراین ارتکازی موجود در آن زمان بی‌خبر هستند و به دلیل بی‌اطلاعی از قراین، وجه فعل و گفتار بر ایشان مشکوک شده است، نمی‌توانند به این راحتی به ظهور تمسک نمایند.

ظهور ناشی از ارتکاز عقلا یا متشرعه

- بله اگر بدانند که فعل یا گفتاری در همان زمان هم جهتش معلوم نبوده و قرینه‌ای برای غیر الهی بودن آن وجود نداشته، می‌توانند همچون مخاطبان این فعل و گفتار، به ظهور تمسک نموده و آن را صادر شده از شأن نبوت یا امامت بدانند.

ظهور ناشی از ارتکاز عقلا یا متشرعه

- ممکن است گمان شود بر پیامبر صلی الله علیه و آله یا امام علیه السلام واجب بود که به دلیل این که می دانستند در طی گذشت قرن ها قراین از بین می روند و فضاها تغییر می کنند، خود صریحاً وجه فعل خویش را مشخص می نمودند. پس اگر تعیین نکردند، معنایش آن است که فعل یا سخن آنها بیانگر حکم الهی است.

ظهور ناشی از ارتکاز عقلا یا متشرعه

- اما این گمان در جایی که اصول دین یا افکار اصلی دین خدشه دار می‌شود و تحریف در دین لازم می‌آید، درست است؛ نه در هر مورد جزئی دین.
- چه بسا امری که برای عده‌ای مخفی مانده، عده‌ای دیگر با دقت در دستورات و تعالیم پیشوایان دین کشف نمایند و حقیقت را بازگو کنند.

ظهور ناشی از ارتکاز عقلا یا متشرعه

- بنابراین معصومان علیهم السلام در قبال شک‌هایی که سال‌ها بعد برای مؤمنان و متدینان پیش می‌آید و وجه فعل و سخن بر ایشان نامعلوم می‌شود، مسئولیتی ندارند که اگر چنین نبود و آنها به علم خویش کاری می‌کردند که آیندگان هیچ گاه دچار شک نشوند، هیچ وقت بین علما اختلاف نمی‌افتاد و بر همگان وجه سخن و فعل آشکار می‌گشت.

ظهور ناشی از ارتکاز عقلا یا متشرعه

- شبیه این گفتار در نقل روایات نیز صادق است. ائمه علیهم السلام به علم خود می دانستند که در سال های آینده دروغگویانی کلام آنها را به اشتباه نقل می کنند. اما مسئولیت نداشتند که دروغگویان را رسوا نمایند.

ظهور ناشی از ارتکاز عقلا یا متشرعه

- تنها مسئولیتی که متوجه آنان بوده است و در مسیر تحقق آن بسیار تلاش کرده‌اند، بنیان‌گذاری روشی معیار و صحیح برای آیندگان بود که بر اساس آن محققان منصف بتوانند مطالب صحیح دینی را از منابع اصلی دین استخراج نمایند.

ظهور ناشی از ارتکاز عقلا یا متشرعه

- همان گونه که بارها اشاره کردیم این روش یعنی مکتب تفسیری ائمه علیهم السلام این امکان را به پیروان آنها می‌دهد که بتوانند آیات و روایات را از حیث سند و دلالت مورد بررسی قرار دهند و در پی این بررسی، خطاهایی را که احتمالاً در گذر زمان در دین ایجاد شده، کشف کنند.

- نکته ی دیگری که باید به آن توجه داشت این است که الهی بودن فعل یا قول به معنای جهان شمولی آن نیست بلکه می تواند موقعیتی نیز باشد. زیرا قبلا گفتیم که هرچند دین مرسل بیان دین نفس الامری است و عناصر دین نفس الامری ثابت و جهان شمولند ولی چون دین مرسل وحتى دین خاتم، در یک موقعیت خاص ظهور می کنند و از این رو در آن عناصر موقعیتی ظهور پیدا می کند.
- بنا براین معنای این ارتکاز این نیست که رفتارها و گفتارهای معصومان ضرورتا بر عنصر جهان شمول دینی حمل می شود بلکه ممکن است جهان شمول یا موقعیتی باشد